

Jarig Israël: oplossing voor 'zestig jaar vergissing'

Chris van der Heiden:

Israël een onherstelbare vergissing.

Amsterdam: Uitgeverij Contact, 2008;

159 blz.; 15,- euro;

ISBN: 978-90-254-2836-5

Van der Heiden's boek is een essay over de geschiedenis vanaf de opkomst van het zionisme tot en met het tot stand komen van de staat Israël. Hij gaat er (naar eigen zeggen) 'in vogelvlucht' doorheen, omdat men 'in het ondoordringbare bos van de Israël-discussie weer bomen ziet nadat er gekapt is'. Dat geeft noodzakelijkerwijs minder diepgang, maar maakt het boek tot een gemakkelijk leesbare introductie in dit onderwerp. De aanduiding 'essay' is dus geheel op haar plaats. Dat sluit ook aan bij andere onderwerpen waarmee deze veelzijdige auteur/historicus (die voor diverse bladen en omroepen werkte) zich bezighield. Zo publiceerde hij recent over een modern-liberale kijk op ontwikkelingssamenwerking, coördineerde hij tentoonstellingen en bibliotheekcampagnes en is hij voorts docent aan de School voor de Journalistiek.

Het omvangrijke notenapparaat (zo'n 200 referenties) maakt het boek met zijn beperkte omvang niet tot een wetenschappelijk werk, maar dient, naar Van der Heiden aangeeft, meer ter weerlegging van het ongelooft waarmee iemand vaak bejegend wordt als hij zich kritisch over Israël uitlaat. Voor de echte studie blijven omvangrijker boeken nodig, maar Van der Heiden's boek kan nuttig zijn voor jongeren die niet bekend zijn met het onderwerp of ouderen die vraagtekens gaan plaatsen bij traditioneel ingenomen standpunten.

De auteur constateert dat Israël, 60 jaar na de stichting van de staat, nog steeds het brandpunt is van internationale spanningen. Ook leven zowel Israëliërs als Palestijnen in onwenselijke situaties. Hij concludeert hieruit dat die stichting in feite mislukt is en hij zoekt een oplossing voor dit probleem. Zijn essay is een zoektocht door de geschiedenis naar 'wat er fout gegaan is'. Hij ziet in de stichting 'de bevestiging van een ontwikkeling maar ook het uitgangspunt van een situatie die vanaf dat moment niet noemenswaard meer kon veranderen' (blz. 24).

Nadat de vermelding dat Palestina een relatief bloeiend gebied was in het in verval zijnde Turkse rijk en hoe het zionisme (verlangen naar een eigen staat) ontstond als antwoord op jodenvervolgingen in Europa, beschrijft Van der Heiden de Balfour-verklaring. Een fout was dat daarin de rechten van Palestijnen volkomen ondergeschikt gemaakt werden en dat aan Joden en Palestijnen strijdige toezeggingen werden gedaan. In latere hoofdstukken beschrijft hij de 'systematische etnische zuiveringen door het Israëlische leger' in 1947-1948, waarbij honderdduizenden Palestijnen verdreven werden en hele dorpen uitgemoord. Hij ziet dergelijke fouten als gevolg van 'de moraal in dienst stellen van de politiek i.p.v. andersom'. Dan gaat het verkeerd. Dit is een centrale gedachte in zijn boek en vandaar de titel *Israël, een onherstelbare vergissing*. Vanaf de Balfour-verklaring moest het als het ware wel zo lopen.

Met zijn, haast mechanistische, geschiedbeschouwing gaat Van der Heiden voorbij aan het feit dat op talloze momenten in de wereldgeschiedenis mensen opstonden met baanbrekende inzichten, die er daar-

door een nieuwe wending aan gaven. Egbert Talens beschrijft de moord op Jacob Israël de Haan in 1924, die men ook wel als keerpunt kan zien.¹ De Haan was een idealistische zionist die aan Arabieren gelijke rechten wilde geven. Daarom werd hij vermoord door de steeds agressiever optredende kolonisten. Het blad *Soemoed* citeerde uitspraken van zionistische leiders als Ben Gurion en Golda Meir, die een land wilden dat van Arabieren gezuiverd was.² Aan die ontwikkeling (in agressieve richting) van het zionistische denken in de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw besteedt Van der Heiden geen aandacht.

De Israëlische ex-minister Ben-Ami beschrijft hoe in die jaren de 'yishuv'-mentaliteit ontstond, waarbij grenzen slechts tijdelijk zijn en uitgangspunt voor verdere veroveringen.³

Dat Van der Heiden wel feiten noemt, maar nauwelijks ingaat op het denken daarachter, heeft gevolgen voor het inzicht in de huidige situatie. Auteurs als Pappe beschrijven hoe ook nu nog het terugdringen van Palestijnen op steeds kleinere gebieden doorgaat.⁴ Wie artikelen en TV-uitzendingen rond '60 jaar Israël - 60 jaar Nakba' in ogenschouw nam,⁵ constateerde dat weliswaar aandacht voor de Nakba (de verdrijving van Palestijnen) nieuw was, maar dat de ontwikkeling in het zionistische denken in daaraan voorafgaande jaren ontbrak, zodat men ook het verband met die huidige gebeurtenissen miste.

De periode na het Verdélingsplan is wat slordig behandeld. Van der Heiden schrijft dat er een burgeroorlog uitbreekt, waarmee weldra omliggende landen zich bemoeien. Ook door hem genoemde auteurs als Pappe⁶ beschrijven de asymmetrie van het conflict en zetten beter op een rij wat

er tussen november 1947 en mei 1948 gebeurde. Zo waren er al 250.000 Palestijnen verdreven voordat buurlanden (na de Israëlische onafhankelijkheidsverklaring) ingrepen. Dat was dus veel te laat.

Bij de vraag 'Wat te doen?' wijst Van der Heiden erop dat intussen óók de naar Israël verhuisde joden rechten hebben. Er kan dus niet zomaar een punt gezet worden achter 'zestig jaar vergissing'. Een nadere analyse wat die rechten inhouden en hoe die zich verhouden tot rechten van anderen, was wenselijk geweest. Hoewel Van der Heiden zegt te willen bijdragen aan een oplossing, kan die bijdrage per definitie slechts beperkt zijn, want de geschiedenis na 1948 blijft onbehandeld. Hij ziet – mijns inziens terecht – 'erkennen van de beginfout

en aanvaarding van de consequenties' als noodzakelijk begin. In feite staat hij daarmee ver van de huidige realiteit, zoals bleek uit recente woorden van de Israëlische minister Tzipi Levy: 'The Palestinians will be able to celebrate independence only once the word nakba has been erased from their lexicon.'⁷

Als we dit alles overzien, dan draagt het boek nauwelijks bij aan een oplossing, maar het is wel een gemakkelijk leesbare (en daarom waardevolle) introductie met betrekking tot het ontstaan van de staat Israël en het lot van de Palestijnen daarbij.

Noten

- 1 Egbert Talens, *Een bijzondere relatie. Het conflict Israël-Palestina nader bekeken*, 2005.

- 2 'Transfer en verdrijving, als bepleit door kopstukken binnen de zionistische beweging', in: *Soemoed*, jrg. 30, nr 6, november 2002.
- 3 Shlomo Ben-Ami, *Scars of war, Wounds of Peace. The Israeli-Arab tragedy*, 2006.
- 4 Ilan Pappé, *The ethnic cleansing of Palestine*, 2006.
- 5 Overzicht verkrijgbaar bij de recensent (jelshout@wxs.nl).
- 6 Pappé, *a.w. noot 4*.
- 7 Gideon Levy, 'The new Goldas', in: *Haaretz*, 25 mei 2008.

Jan Elshout

Ir Jan Elshout werkte als consultant in diverse landen, o.a. in het Midden-Oosten. Hij publiceert regelmatig artikelen over het Israëliësch-Palestijnse conflict.

Turkije, hoort het er bij of bungelt het er bij?

Bernard Bouwman:

Turkije (Landenreeks Koninklijk Instituut voor de Tropen).

Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, 2008; 129 blz.; 14,50 euro; ISBN: 978-90-6832-445-7

In de bekende landenreeks van het Koninklijk Instituut voor de Tropen, die meer dan 60 (landen)titels omvat, verscheen dit jaar de titel *Turkije* van de hand van Bernard Bouwman. Bouwman, correspondent van onder andere *NRC Handelsblad* en *Radio 1*, schreef eerder een liefdesverklaring aan zijn woonplaats, getiteld 'Mijn Istanbul'.

De indeling volgt het bekende stramien van de reeks, die al 50 jaar bestaat: rond de 120 pagina's, met hoofdstukken die achtereenvolgens gewijd zijn aan het land; de bevolking; de geschiedenis; samenleving en

cultuur; politiek en media; en tot slot de economie. Uitzondering op deze vaste indeling is de meer politieke nabeschuiving van Bouwman onder de titel 'Hoort Turkije bij de Europese Unie?'. Deze vraag staat ook in de inleiding centraal en loopt als een rode draad door de diverse hoofdstukken. Zo wordt onder de kop 'Media en de vrijheid van meningsuiting' aandacht besteed aan artikel 301 van het Wetboek van Strafrecht, dat belediging van de Turkse identiteit strafbaar stelt. Onder Europese druk heeft de Turkse regering herhaaldelijk beloofd dit artikel af te schaffen, maar zij heeft hier pas onlangs serieus werk van gemaakt. Elders wordt beschreven hoe de verzachtende artikelen ten aanzien van eerwraak onder Europese druk verdwenen uit het strafrecht en hoe het gevangenisstelsel onder Europese pressie leefbaarder is geworden.

De (centrale) vraag of Turkije al dan niet bij Europa hoort, komt ook terug

in het hoofdstuk over de geschiedenis van Turkije, getiteld 'Aan de rand van Europa, of toch niet?' Deze vraag wordt echter niet beantwoord, behalve dan dat de auteur beschrijft hoe de 'vader van de Turkse republiek', Mustafa Kemal, beter bekend als Atatürk, vastbesloten was van Turkije een seculiere republiek te maken, geïnspireerd door de Franse revolutie. De geschiedenis vóór Atatürks aantreden komt er in dit hoofdstuk overigens enigszins bekaaid van af: de periode vanaf 1923 (stichting Turkse Republiek) beslaat de helft van het hoofdstuk en de Ottomaanse periode vanaf 1453 de andere helft, terwijl de 'voorloper', het Byzantijnse Rijk, het met één bijzin moet doen.

In dit hoofdstuk stelt de auteur: '[D]e Ottomaanse expansiedrift heeft hun (de Turkse, RB) reputatie in de westerse geschiedenisboeken bepaald geen goed gedaan.' Nog los van de andere (culturele, geografie-

sche, religieuze, enz.) dimensies in het Turkijedebat, valt de kern van de discussie of Turkije tot de EU kan toetreden wellicht te herleiden tot de Ottomaanse periode en dan speciaal de oorlogen tussen het Ottomaanse rijk en de Europese staten. Betrof het hier een intra-Europees conflict, wat de perceptie is van Turkse historici, of zoals de Europese aanname, juist een conflict tussen Europa en een vijand van buitenaf? De echo van deze twee tegenstrijdige visies ijlt na in het huidige debat. Het is daarbij opmerkelijk hoe binnen één decennium een totale omslag in het Turkijedebat heeft plaatsgevonden. Stond medio jaren negentig de vraag centraal of Turkije al dan niet *Europa-proof* was, 10 jaar later is dé centrale vraag of Turkije al dan niet Europees zou zijn.

Los van de discussie over het EU-lidmaatschap, biedt het boek ook hoofdstukken die een gedegen inkijk geven in de lokale, sociaal-culturele, religieuze en zelfs culinaire gebruiken. Terwijl in de westerse perceptie Turkije veelal wordt gezien als een groot, monolithisch moslimland, maakt hoofdstuk 4 duidelijk dat de 'model-Turk' niet bestaat en dat ook Turkije worstelt met problemen als ontvolking van het platteland, een stokkende emancipatie en moei-

lijkheden in het onderwijs. Ook de specifieke kenmerken van de Turkse islam komen aan de orde. Waar in het westen argwanend tegen de door de Turkse overheid betaalde Imams wordt aangekeken als 'moslim-zendingen', maakt de auteur duidelijk dat juist de staatscontrole de scheiding van kerk en staat garandeert. Dat het beroep van Imam overigens niet al té populair is in Turkije, blijkt uit het feit dat rond de 6.000 moskeeën leeg staan. Juist deze inkijk in het dagelijks leven maakt dat de landenreeks een duidelijke, toegevoegde waarde heeft.

In het kader van het Turkijedebat, waarbij dwars door alle politieke geleidingen heen iedereen wel een opinie over de (eventuele) toetreding van het land heeft, zouden zowel de voor- als tegenstanders dit boek ter harte moeten nemen. Alleen dan is een gefundeerde discussie mogelijk of Turkije werkelijk 'anders' is en of het al dan niet tot Europa zou behoren. De auteur laat zich echter niet verleiden deze vraag te beantwoorden, maar brengt zowel in de inleiding als in de nabespreking de observaties pro en contra in kaart.

Wellicht valt het antwoord ook niet te formuleren en daarom eindigt het boek met een meer pragmatische benadering. Met een geschatte economi-

sche groei van bijna 5% vormt Turkije een Klein-Aziatische tijger dicht bij huis. Bovendien zijn de Europese Unie en Turkije economisch sterk met elkaar verweven: meer dan 50% van de Turkse import is afkomstig uit de EU, terwijl het land zelf hierheen bijna 60% exporteert. Het snelgroeivende Turkije is daarom een steeds aantrekkelijker afzetmarkt voor de EU, terwijl de jonge, goed opgeleide Turkse bevolking een oplossing zou kunnen bieden voor de vergrijzing van Europa.

In de context van de toetredingsdiscussie beschrijft Bouwman in zijn slotbeschouwing een scenario dat gevoelsmatig aan populariteit wint onder de Turkse bevolking: '... steeds meer Turken vinden dat de weg naar Europa toe uiteindelijk belangrijker is dan de feitelijke toetreding', aangezien het ingeslagen pad al vele verbeteringen wat betreft de rechtsstaat, democratie en de mensenrechtensituatie heeft bewerkstelligd. Daarom moet, zo besluit de auteur, '... Turkije de reis naar Europa voortzetten, ongeacht of het ooit in Brussel zal aankomen'.

Rob Boudewijn

Rob Boudewijn is verbonden aan het *Clingendael European Studies Programme* (CESP).

Civiele macht in het externe optreden van de EU

Jan Orbie (red.):

Europe's Global Role: External Policies of the European Union.

Aldershot: Ashgate, 2008; 284 blz.; £ 55,-; ISBN: 978-07-546-7220-4

Doorgaans besteedt literatuur over het buitenlands beleid van de Europese Unie relatief weinig aandacht

aan de beleidsterreinen waar Europa substantieel een bijdrage levert of zou kunnen leveren, namelijk het externe gemeenschapsbeleid. De nadruk ligt op de meer politieke veiligheidsvraagstukken. Externe betrekkingen op het gebied van handel, ontwikkelingssamenwerking, asiel en migratie, sociale zaken, milieu, mededinging en energie zijn echter steeds belangrijker in de geglobaliseerde wereld. Daarnaast lijkt de EU vooral met 'zachte' hand invloed

uit te (willen) oefenen op landen die willen toetreden of nabij gelegen zijn. Deze terreinen van extern beleid zijn, vanuit een politicologisch perspectief in het bijzonder, het onderwerp van studie aan de Belgische universiteiten en – jammer genoeg – in veel mindere mate aan de Nederlandse universiteiten. Zo ook deze nieuwe bijdrage onder redactie van Jan Orbie uit Gent.

Het boek gaat van start met een goed en volledig overzicht van bena-

deringen die gebruikt worden om het externe optreden van de EU beter te kunnen doorgronden. Centraal staat het begrip 'civiele macht' (*civilian power*), gebruikt voor landen die ondanks een gebrek aan een omvangrijke militaire capaciteit toch invloed op internationale vraagstukken uitoefenen, bijvoorbeeld dank zij hun economische macht, geografische ligging, expertise of culturele voorbeeldfunctie. De EU is al sinds de jaren '70 van de vorige eeuw als civiele macht aangeduid, en schertsend wordt vaak gesteld dat het een economische gigant is, maar een politieke dwerg en zelfs een militaire worm. Ook deze begrippen worden aangehaald, alsmede meer recente classificaties waarin Europa als 'fort', 'magneet' en als 'normatieve macht' wordt neergezet. Het beschermt de eigen economische en arbeidsmarkt ten opzichte van de buitenwereld, geniet een enorme aantrekkingskracht op omringende landen en het probeert eigen standaarden te 'exporteren' in bilaterale en internationale verdragen.

Orbie vindt het begrip civiele macht nog steeds zeer bruikbaar, omdat het de aandacht op zowel de instrumenten als de doelstellingen van het externe beleid vestigt (en niet op de retoriek). Deze aandacht voor de substantie van het externe beleid is verfrissend in een tijd waarin veel literatuur over het buitenlands beleid van de EU zich richt op besluitvormingsprocessen, competenties en het (gebrek aan een eenduidig) extern gezicht. De aandacht voor de vorm was begrijpelijk in een tijd die gedomineerd werd door discussies over hervorming van de Europese verdragen. Soms leek het echter alsof Europa alleen invloed zou kunnen uitoefenen wanneer de organisatie van het buitenlands beleid fundamenteel op de schop zou gaan. De hoofdstukken in dit boek geven een overzicht van de doelstellingen en instrumenten die tot op heden gebruikt zijn en laten hierbij

zien dat de EU nu al tot veel in staat is. Niet alle hoofdstukken koppelen uitgebreid terug naar het begrip 'civiele macht' en het beschreven tijdsbestek is niet altijd hetzelfde, maar de lezer krijgt een aardig beeld van wat EU-extern beleid nu eigenlijk inhoudt. De 'luie student' kan geneigd zijn slechts het eerste hoofdstuk te lezen, met samenvattingen van alle daarop volgende hoofdstukken. Daarnaast zullen veel experts geïnteresseerd zijn in één of enkele hoofdstukken, die zich prima afzonderlijk laten lezen. In dat geval zullen sommige hoofdstukken beter gewaardeerd worden dan andere.

In het bijzonder de hoofdstukken over handel, ontwikkelingssamenwerking, humanitaire hulp, asielen migratie, sociale zaken, milieu en uitbreiding zijn doorwrocht geschreven en bieden nieuwe en interessante informatie en gezichtspunten. In deze hoofdstukken komt duidelijk naar voren dat de EU met een mix aan eigen belang, idealen en leiderschapsambitie opereert. Wat tevens in het oog springt, is dat het externe optreden steeds belangrijker is geworden om de meerwaarde van de EU aan te geven. Hierbij lijkt het gezamenlijk Europees optreden niet slechts een middel om bepaalde beleidsdoelstellingen te verwezenlijken, maar ook om internationale zichtbaarheid te genereren, en zelfs om het Europese project *an sich* te rechtvaardigen. De hoofdstukken over mededinging en energie zijn minder volledig en sluiten slechter aan op het conceptuele kader over de externe betrekkingen van de EU. Het belang van deze onderwerpen in het bestek van de externe betrekkingen rechtvaardigt echter toch hun plaats in het boek.

Wat werkelijk wordt gemist in dit boek is een slothoofdstuk waarin bevindingen nog eens worden geanalyseerd en met elkaar worden vergeleken in het licht van het concept 'civiele macht'. Daarnaast had enige aandacht

kunnen worden besteed aan de discussie over institutionele hervormingen en het Verdrag van Lissabon. Wellicht is ervoor gekozen dit niet te doen, omdat er bij verschijnen van het boek een kans bestond dat het nieuwe Verdrag niet door alle lidstaten geratificeerd zou worden en daarom in 2009 niet in werking zou treden.

Ook waren, en zijn er nog steeds, veel onduidelijkheden over hoe veranderingen op het gebied van het extern beleid van de Unie zullen worden geïmplementeerd. Zo was het niet duidelijk hoe de nieuwe functie van EU-buitenlandcoördinator (Hoge Vertegenwoordiger en Vice-Voorzitter Europese Commissie) en zijn Europese Dienst voor Extern Optreden zou worden ingevuld. Het is verder begrijpelijk dat bij een academisch boek 'de actualiteit' niet het *Leitmotiv* hoeft te zijn. Het verdrag zal echter in het bijzonder veel betekenen op het terrein van buitenlands beleid en hierbij zullen ook veel veranderingen optreden in de niet-militaire beleidsterreinen. In sommige hoofdstukken wordt hier wel kort naar gerefereerd, maar een meer overkoepelende samenvatting van onderwerpen die naar alle waarschijnlijkheid aan verandering onderhevig zullen zijn, had niet misstaan.

Daarbij komt dat een boek over de externe betrekkingen van de EU sowieso geen lang leven beschoren is. Ontwikkelingen op het gebied van handel, energie, milieu, enz. gaan zo snel, dat ook dit boek over 3 à 4 jaar al weer verouderd zal zijn. Tegelijkertijd betekent deze realiteit dat er ook in de toekomst nog genoeg werk te doen zal zijn voor de academici van het Centrum voor EU Studies in Gent.

Louise van Schaik

Louise van Schaik is verbonden aan het *Clingendael European Studies Programme* (CESP).